

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

САМАРКАНД ИКТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

“Банк-молия хизматлари” факултети

«Молия ва сугурта хизматлари» кафедраси

**«Молиявий менежмент»
фанидан**

РЕФЕРАТ

**Мавзу: Акциядорлик жамиятининг капиталини ташкил этиш
ва капитални бошқаришнинг назарий ва ҳуқуқий асослари**

Бажарди: ЁИ-109 гуруҳ талабаси
Холиқов М.

Текширди: асс. Ахроров З.О.

Самарқанд-2011

Мундарижа

Кириш

1. Акциядорлик жамиятининг устав фонди ва акциялар номинал қиймати ҳамда турлари

2. Акционерлик капиталини кўпайтириш ва камайитириш орқали унумли фойдаланиш йўллари

3. Акционерлик капиталига дивидендларни ҳисоблаш ва тўлаш ҳамда давлатга тегишли акциялар бўйича дивидендлардан фойдаланиш хусусиятлари

Хулоса

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Кириш

Ўзбекистон Республикасини ижтимоий йўналтирилган тараққиёт йўлининг танланиши амалдаги барча хўжалик субъектларининг фаолиятини активлаштиришни тақозо этади. Бу ҳол республикамизда ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш, саноат ва қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятининг шаклланиши, хўжалик юритиши ва ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг турли – туман янги шакллари ташкил топишига ва ўз фаолиятини юксалтириб боришини тақозо этади. Ҳозирда хўжалик субъектларининг, шу жумладан, ривожланиб бораётган жамиятларнинг энг асосий муаммолардан бири ишлаб чиқаришни молиялаш манбаларини шакллантиришдан иборат. Чунки ишлаб чиқаришни молиялаш манбаларини шакллантиришдаги мустақиллик инвестицияларга нисбатан эҳтиёжни ошишини талаб этади. Шунга кура ишлаб чиқариш мақсадининг асослигини асослаш ҳамда акционерлик жамиятларида капиталдан унумли фойдаланишни давр талаби бўлиб, уларни ҳал этишда алоҳида илмий изланишлар ва молиялаштириш манбаларини назарий жиҳатдан таҳлил этиш муҳим аҳамиятга эга.

Жаҳон молиявий инқирози оқибатларини юмшатишдан кейинги босқичда амалга оширилаётган иқтисодий сиёсат мулкчиликни барча шаклларида бирдай фойдаланиш, натижада эркин бозор, пул муносабатларига асосланган, иқтисодий тизим ва ҳуқуқий демократик давлат барпо этишга қаратилган. Ушбуни амалга оширишда капитал танқислигининг юзага келиши ривожланган давлатлар тажрибасидан яхши маълум. Юзага келган бундай танқисликни бартараф этишда мамлакат иқтисодиётига киритилган сармоялардан оқилона фойдаланиш муҳим аҳамият касб этиши мумкин. Бозор муносабатлари шароитида саноат корхоналари фаолиятининг молиялаштириш манбалари ва улардан оқилона фойдаланишда ҳамда инвестицион лойиҳаларни хорижий инвестор капитали ҳисобига молиялаштириш инвестиция маблағлари билан бирга янги ва

замонавий технологияларни ҳам иқтисодиётга олиб киришини алоҳида эътиборга олиш лозим.

Мамлакатимизда акциядорлик жамияти иштирокчиларининг (акциядорларнинг) ҳуқуқ ва мажбуриятлари Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг, “Мулк тўғрисида”, “Тадбиркорлик тўғрисида”, “Қорхона тўғрисида” қонунларнинг, Фуқаролик кодексининг мулкга эгалик ва уни эркин тасарруф қилиш ҳақидаги қоидаларига асосланади. Шу билан бирга “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоялаш тўғрисида” Қонунда акциядорларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари ойдинлаштириб берилган.

1. Акционерлик жамиятлари капиталини тартиблаштирувчи молиявий механизмлар

Мамлакатимизда акциядорлик жамияти иштирокчиларининг (акциядорларнинг) ҳуқуқ ва мажбуриятлари Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг, “Мулк тўғрисида”, “Тадбиркорлик тўғрисида”, “Корхона тўғрисида” қонунларнинг, Фуқаролик кодексининг мулкга эгалик ва уни эркин тасарруф қилиш ҳақидаги қоидаларига асосланади. Шу билан бирга “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоялаш тўғрисида” Қонунда акциядорларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари ойдинлаштириб берилган. Мазкур Қонуннинг 27-моддасига биноан акциядорлар қуйидаги ҳуқуқларга эгадирлар:

- тегишли акциядорлик жамиятининг акциядорлари реестрига киритилиш;
- акциядорлик жамияти акциядорлари реестридан ўзлари ҳақида қимматли қоғоз ҳисобланмайдиган кўчирмалар олиш;
- акциядорлик жамияти тугатилган тақдирда ўзларига тегишли улушга мувофиқ мол-мулкнинг бир қисмини олиш;
- акциядорлик жамиятини бошқаришда иштирок этиш;
- акциядорлик жамиятининг уставига мувофиқ акциядорлик жамиятининг молия-хўжалик фаолияти натижалари тўғрисида тўлиқ ва тўғри ахборот олиш (Қонуннинг 107-моддасига биноан бухгалтерия ҳисоб-китобига доир ҳужжатлар ва жамиятнинг коллегиял ижроия органи мажлислари баённомалари бундан мустасно). Акциядорнинг талабига биноан жамиятнинг устави ва унга киритилган ўзгартиришлар, йиллик молия ҳисоботи, акциядорлар умумий йиғилиши баённомалари, аудитор ва давлат молия органларининг хулосалари ва жамият уставида назарда бошқа ҳужжатлар нусхалари ҳақ эвазига берилиши шарт, тўланадиган ҳақ миқдори ҳужжатларни нусхаларини тайёрлаш ва жўнатиш харажатлари йиғиндисидан ортмаслиги керак;

- олган дивидендини эркин тасарруф этиш;
- давлат томонидан қимматли қоғозлар бозорини тартибга солиш ва мувофиқлаштириш юзасидан ваколат берилган органда, шунингдек, судда ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш;
- инвестиция институтларининг ва эмитентларнинг ўқувсиз ёки ғаразли хатти-ҳаракатлари туфайли кўрган зарарнинг тўланишини талаб қилиш;
- ўз манфаатларини ифодалаш ва ҳимоя қилиш мақсадида уюшмалар ва бошқа жамоат ташкилотларига бирлашиш;
- қимматли қоғозлар сотиб олиш вақтида зарар кўриш ва (ёки) фойданинг бир қисмини йўқотиш эҳтимоли билан боғлиқ хатардан суғурталаниш;
- акциядорлар жамияти уставида белгиланган ва амалдаги қонунчиликка зид бўлмаган бошқа ҳуқуқлар.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги жамиятнинг ҳар бир оддий акцияси унинг эгаси бўлган акциядорга бир хил ҳажмда ҳуқуқлар беришини назарда тутди. Оддий акциялар эгалари акциядорлар умумий йиғилишида мазкур йиғилишнинг ваколатига кирувчи барча масалалар бўйича овоз бериш ҳуқуқи билан иштирок этадилар, жамият фойдаси бир қисмини дивиденд сифатида олиш ҳуқуқига, жамият тугатилган тақирда эса, амалдаги қонунчилик талабларига риоя этилган ҳолда, жамият мол-мулкининг бир қисмини олиш ҳуқуқига эгадирлар.

Имтиёзли акциялар эгаларининг ҳуқуқлари оддий акциялар эгаларининг ҳуқуқларидан бир мунча фарқ қилади. Одатда имтиёзли акцияларнинг эгалари акциядорлар умумий йиғилишида овоз бериш ҳуқуқига эга эмаслар. Шу билан бирга имтиёзли акцияларга дивидендлар муайян даражаси жамиятнинг уставида кафолатлаб қўйилади. Жамият тугатилган тақдирда ҳам бундай акциялар тугатилиш қиймати белгилаб қўйилиши лозим. Агар жамият уставида имтиёзли акцияларга дивидендлар миқдори белгиланмаган бўлса, бундай акцияларнинг эгалари оддий акциялар эгалари билан баравар

дивидендлар олиш ҳуқуқига эгадирлар. Бундан ташқари, имтиёзли акцияларга дивидендлар тўлаш тўғрисида қарор қабул қилинмаган ёки дивидендларни тўлиқ тўламаслик тўғрисида қарор қабул қилинган ҳолларда дивидендлар тўлиқ миқдорда тўлаб берилгунгача имтиёзли акциялар эгалари акциядорлар умумий йиғилишида овоз бериш ҳуқуқига эга бўладилар.

“Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонуннинг XIII бўлимида акциядорлар ҳуқуқларини ҳимояланиши механизми белгилаб берилган. Акциядорларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини давлат кафолатлайди (113-модда). Акциядорларнинг ҳуқуқлари акциядорлик жамиятининг бошқарув органлари, қонун ҳужжатларига мувофиқ инвестиция институтлари ва фонд биржалари, қимматли қоғозлар бозорининг профессионал қатнашчиларининг кўнгилли бирлашмалари, суғурта ташкилотлари, давлат томонидан қимматли қоғозлар бозорини тартибга солиш ва мувофиқлаштириш юзасидан ваколат берилган орган, аудиторлар, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан ҳимоя қилинади (114-модда).

Акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усуллари ўз ичига қуйидагиларни олади:

- ҳуқуқни тан олиш;
- ҳуқуқ бузилгунига қадар мавжуд бўлган ҳолатни тиклаш ва ҳуқуқни бузувчи ёки ҳуқуқни бузиш таҳдидини солувчи ҳатти-ҳаракатларнинг олдини олиш;
- битимни ҳақиқий эмас деб топиш ва уни ҳақиқий эмаслиги оқибатларини кўллаш;
- ўзини ўзи ҳимоя қилиш;
- натура ҳолида ижро этишга ҳукм қилиш;
- зарарларни қоплатиш;
- бурдсизлик тўловини (неустойка) ундириш;
- маънавий зарар учун товон ундириш;
- ҳуқуқий муносабатларни тўхтатиш ёки ўзгартириш.

Акциядорлар ўзларининг қонуний ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун ихтиёрий асосда жамоат бирлашмаларига уюшишга ҳақлидирлар (115-модда).

“Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонуннинг 15-моддасида акциядорлик жамияти иштирокчиларининг мажбуриятлари жамиятнинг уставида қайд этилиши белгилаб қўйилган. Одатда, жамият уставида акциядорларга уставда ва жамиятнинг таъсис шартномасида белгиланган тартибда, микдорларда ва усулларда акцияларни тўлаб бериш, қонунчиликда ва жамият уставида белгилаб берилган тартибда жамиятни бошқаришда қатнашиш, жамият фаолияти тўғрисида тижорат сири бўлган ахборотни махфий сақлаш ва бошқа шу каби мажбуриятларни юклаш мумкин.

Акцияларни очик турдаги ва ёпик турдаги акционерлик жамиятлари чиқариши мумкин. Очик турдаги акционерлик жамияти акциялари бошқа акционерларнинг розилигисиз қулдан қулга ўтиши мумкин. Ёпик турдаги акционерлик жамиятининг акциялари фақат муайян кишиларнинг номига берилади. Акциянинг бошқа кишиларга берилиш тартиби низомда белгиланади.

Ёпик турдаги акционерлик жамиятлари акционерларга акциялар урнига акцияларнинг номинал қийматига баробар бўлган микдорда сертификатлар бериши мумкин.

Жамият имтиёзли акциялари эгалари бўлмиш Акционерлар, агар Қонунда ёки жамият уставида жамиятнинг муайян турдаги имтиёзли акциялари учун бошқача қоида белгиланмаган бўлса, Акционерларнинг умумий йиғилишида овоз бериш ҳуқуқига эга эмаслар.

Жамиятнинг бир турдаги имтиёзли акциялари уларнинг эгалари бўлмиш Акционерларга бир хил ҳажмда ҳуқуқлар беради ва одатдаги акциялар бир хил номинал қийматга эга бўлади.

Жамият тугатилган тақдирда ҳар бир турдаги имтиёзли акциялар буйича туланадиган дивидендлар ва (ёки) қийматнинг (тугатилиш қийматининг)

миқдори жамият уставида белгилаб қуйилиши лозим. Дивиденд миқдори ва тугатилиш қиймати катъий пул суммасида ёки имтиёзли акцияларнинг номинал қийматига нисбатан фоизларда белгиланади. Агар имтиёзли акциялар буйича дивидендлар миқдори ва тугатилиш қийматини аниклаш тартиби жамият уставида курсатилган бўлса ҳам улар белгиланган ҳисобланади. Дивиденд миқдори белгиланмаган имтиёзли акцияларнинг эгалари оддий (одатдаги) акцияларнинг барабар дивидендлар олиш ҳуқуқига эга. Агар жамият уставида икки ва ундан ортиқ турдаги имтиёзли акция назарда тутилган бўлса, жамият уставида имтиёзли акцияларнинг ҳар бир тури буйича дивидендлар ва тугатилиш қийматини тулаш навбати ҳам белгиланган бўлиши керак.

Муайян турдаги имтиёзли акциялар буйича дивиденд миқдори уставда белгиланган бўлиб, туланмаган ёки ҳамма туланмаган дивиденд жамғарилиб борилиши ва кейинчалик туланиши (кумулятив имтиёзли акциялар) жамият уставида белгилаб қуйилиши мумкин. Жамият уставида муайян турдаги имтиёзли акцияларнинг оддий акцияларнинг ёки бошқа турдаги имтиёзли акцияларга эркин айирбошланиши ва шартлари ҳам белгилаб қуйилиши мумкин.

Имтиёзли акцияларнинг эгалари бўлмиш Акционерлар Акционерларнинг умумий йигилишида жамиятни қайта ташкил этиш ва тугатиш масалалари ҳал этилаётганда овоз бериш ҳуқуқи билан иштирок этадилар.

Дивиденд миқдори жамият уставида белгилаб қуйилган муайян турдаги имтиёзли акцияларнинг эгалари бўлмиш Акционерлар, кумулятив имтиёзли акцияларнинг эгалари истисно этганда, ана шу турлади имтиёзли акциялар буйича дивидендлар тулаш тугрисида қарор қабул қилинмаган ёки дивидендларни тулик туланмаслик тугрисида қарор қабул қилинган Акционерларнинг йиллик умумий йигилишида ваколатига қирадиган барча масалалар буйича овоз бериш ҳуқуқи билан Акционерларнинг умумий йигилишида иштирок этиш ҳуқуқига эга.

Бундай турдаги имтиёзли акцияларнинг эгалари Акционерлар умумий йигилишида иштирок этиш ҳукуки мазкур акциялар буйича дивидендлар биринчи марта тулик туланган даврдан бошлаб тухтатилади. Муайян турдаги кумулятив имтиёзли акцияларнинг эгалари ана шу акциялар буйича жамгарилиб колган дивидендларни тулик микдорда тулаш тугрисида қарор қабул қилиши лозим бўлгану, аммо бундай қарор қабул қилинмаган ёхуд дивидендни тулик микдорда туламаслик тугрисида қарор қилган Акционерларнинг йиллик умумий йигилишидан эътиборан умумий йигилишнинг ваколатига қирадиган барча масалалар буйича Акционерларнинг умумий йигилишида овоз бериш ҳукуки билан иштирок этишга ҳақли. Муайян турдаги кумулятив имтиёзли акцияларнинг эгаларининг Акционерлар умумий йигилишида иштирок этиш ҳукуки мазкур акциялар буйича жамгарилиб колган барча дивидендлар тулик микдорда туланган пайтдан бошлаб тухтатилади.

2. Акционерлик жамиятлари капитал ресурсларини ташкил этиш омиллари

Акционерлик жамиятларини ташкил этишда шакллантирилган низом жамғармалари аосий воситаларни сотиб олиш ҳама акционерлик жамиятларининг айланма маблағларни шакллантиришга, шунгингдек талаб даражасида молиявий хўжалик фаолиятини юритиш учун лицензия олиш, ишлаб чиқаришга ноу ҳауни жарий қилишга сарфланади. Шундай қилиб акционерлик жамиятларининг бошланғич маблағлари маҳсулот ёки хизматнинг нархи шакллантириладиган ишлаб чиқариш жараёнига инвестиция қилинади. Акционерлик жамиятлари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулот ёки хизматни сотиш натижасида ушбу фаолият пулкўринишини олган ҳолда акционерлик корхонаси ҳисоб рақамига келиб тушади.

Қуйидаги 1-жадвалда акционерлик корхонасининг капитал ресурсларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш йўллари келтирилган.

**Акционерлик жамиятларининг капитал ресурсларини шакллантириш ва
улардан фойдаланиш йўллари**

Молиявий ресурслар манбаалари	Молиявий ресурслардан фойдаланиш						
	Капитал				Ношлар чиқариш жараёнига инвестициялар	Истеъмол учун харажатлар	Молиявий захира
	Тўғридан тўғри инвестиция лар	Венчур капитали	Портфелли инвести- циялар	Аннуитет			
Фойда	*				*	*	*
Амортизация ажратмалари	*				*		*
Кредиторлик қарзлар	*	*			*	*	
қимматли қоғозларни сотишдан олинган маблағлар		*	*				*
Пай бадаллари	*				*	*	*
Суғурта бадаллари				*			
Кредит и қарзлар	*	*			*	*	
Мулкларни сотишдан тушумлар			*				
Бошқа тушумлар	*				*	*	*

Акционерлик жамиятлари капитали - бу фонд биржаларида ўз котировкасига эга бўлган ҳамда бир шахсдан иккинчи шахсга эркин ҳолда ўтказилагидан шунингдек тақдим этувчисига утсунлик берувчи ацияларни муомилага чиқариш орқали акционерлик капиталини шакллантиришдан юзага келади.

Акционерлик жамиятлари томонидан ўз капиталини шакллантириш мақсадида куйидаги турдаги қимматли коғозлар эмиссия қилиниши мумкин:

- Ациялар;
- Облигациялар

- Векселлар;
- Хосилавий қимматли қогозлар.

Акционерлик жамиятлари томонидан ўз капиталини шакллантириш мақсадида чиқарадиган қимматли қогозларининг энг кенг тарқалган тури акциялар ҳисобланади. “Қимматли қогозлар бозори тўғрисида”ги қонуннинг 3 моддасида акцияга қуйидагича таъриф берилган:

Акция – ўз эгасининг акциядорлик жамияти фойдасининг бир қисмини дивидендлар тарзига олишга, акциядорлик жамияти бошқарувида бошқаришда иштирок этишга ва у тугатилгандан кейин қоладиган мол-мулкнинг бир қисмига бўлган ҳуқуқни тасдиқловчи, амал қилиш муддати белгиланмаган эгасининг номи ёзилган эмиссиявий қимматли қогоз.

Акция ҳужжатсиз шаклда чиқарилади. Акциялар эгасининг номи ёзилган, имтиёзли ва оддий бўлиши мумкин. Акцияда кўрсатилган ва жамият акциядорларини рўйхатга олиш дафтарига киритилган жисмоний ёки юридик шахсина эгаси ёзилган акциянинг соҳиби бўлиши акциядор деб эътироф этилади.

Оддий (одатдаги) акциялар овоз берувчи бўлиб, уларнинг эгаларига дивидендлар олиш, жамиятнинг умумий йиғилишларида ва жамиятни бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини беради.

Имтиёзли акция эгалари дивидендларни, шунингдек акциядорлик жамияти тугатилганда акцияларга қўйилган маблағларни биринчи навбатда олиш ҳуқуқига эгадир. Имтиёзли акциялар уларнинг эгаларига, корхона фойда кўриш-кўрмаслигидан қатъий назар, муайян дивидендлар олиш ҳуқуқини беради.

Ёпиқ турдаги акциядорлик жамиятининг акциялари фақат эгаси ёзиладиган акциялар бўлиши мумкин, уларни бошқа шахсга ўтказиш тартиби уставда белгиланиб қўйилади. Ёпиқ турдаги акциядорлик жамиятлари акциядорларига акциялар ўрнига уларнинг номинал қийматига тенг суммада сертификатлар бериши мумкин.

Чиқариладиган акцияларнинг хиллари, уларни тарқатиш ва жойлаштириш, улар бўйича дивидендларни тўлаш тартибини ҳар бир акциядорлик жамияти ўзининг уставига асосан амалга оширади.

“Самарканддонмахсулотлари” очик акциядорлик жамиятининг асосий фаолияти қуйидагилардан иборат:

- Ун махсулотлари ва халк истеъмол молларини ишлаб чиқариш ва сотиш, турли корхона ва ташкилотларга турлича хизматлар курсатиш;
- Кишлоқ хужалиги корхоналари ва шахсий томорка хужаликларида етиштирилган дон махсулотларини қабул қилиш, сақлаш ва қайта сақлаш;
- Галла экинлар донини тайерлаш ва экиш учун кишлоқ хужалиги корхоналари ва шахсий томорка хужаликларига етказиб бериш;
- Ун ва ун махсулотларини ишлаб чиқариш ва корхона ташкилот ҳамда аҳолига етказиш;
- Омукта ем ишлаб чиқариш;
- Кишлоқ хужалиги махсулотларини ишлаб чиқариш, харид қилиш, қайта ишлаш, сақлаш, кадоклаш ва сотиш;
- Чорвачилик ва паррандачилик фаолияти, чорва ва парранда устириш ва сотиш;
- Ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчилар билан бевосита узаро фойдали алоқаларни урнатиш ва ривожлантириш, тижорат воситачилик хизматларини амалга ошириш;
- Ўзбекистон Республикаси амалдаги қонунчилиги билан белгиланган тартибда ташки иктисодий фаолиятни амалга ошириш ва амалдаги қонунчилик билан маън этилмаган бошқа фаолият турлари билан шугулланиш;

**“Самарканддонмахсулотлари” ОАЖ саноати корхонаси охирги 3 молия
йили якуни бўйича олинган фойдани ишлатишнинг асосий
йўналишлари тўғрисида маълумотлар, минг сўм:**

Хужжатлар тури	2008 йил	2009 йил	2010 йил
Ижтимоий объектларни ушлаб туриш учун	1050,0	500,0	500,0
Ходимлар ёки уларнинг манфаати учун тўланган мукофотлар ва бошқа пуллар	20304,0	77929,0	77929,0
Дивидендлар	-	-	-
Фоизлар учун тўлов	-	-	-
Юқорида қайд қилинган хужжатларга кирмаган бошқа йўналишларда ишлатилган foyda суммаси	-	-	-
Жами:	21354,0	78429,0	78429,0

Акция бўлинмасдир. Бу дегани акцияга бир неча киши эгалик қилиши мумкин (масалан, эр ва хотин). Лекинда акционер жамиятининг йиғилишида улар бир овозга эга бўлади.

Акция мулкка эгалик қилиш ҳуқуқини шартли равишда беради. У заём эмас. Акцияда қоплаш муддати кўрсатилмайди. Акция эгасининг жавобгарлиги фақат унинг ихтиёридаги акция миқдори билан чегаралангандир. Шунинг учун ҳам у жамият учун жавоб бермайди.

Ўзбекистон Республикасининг «Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунида акциядорнинг ҳуқуқлари батафсил ёритилган. Қонунга кўра акциядорлар:

- жамият маблағига қўшган ҳиссасини ва шунга мувофиқ топилган фойданинг бир қисмини дивиденд тариқасида олиши;
- акциядорларнинг умумий йиғилишида қарорларни ишлаб чиқаришда овоз бериш, мазкур ҳиссадорлик жамиятининг сотиб олишда устунлик қилиш;
- инқирозга учраган чоғда ҳиссадорлик жамиятининг бир бўлагига эгалик қилиш;
- ўз манфаатларини ифодалаш ва ҳимоя қилиш мақсадида уюшмалар ва бошқа жамоат ташкилотларига бирлашиш ва ҳ.к.

Бу ҳуқуқлар акцияларнинг хилларига қараб ўзгариб туриши мумкин. Масалан: оддий акциялар эгалари жамият Уставига мувофиқ акциядорлар умумий йиғилишида барча масалалар бўйича овоз бериш ҳуқуқи билан иштирок этса, имтиёзли акцияларнинг эгаси бундай ҳуқуқга эга эмас ва ҳ.к. Акцияларни бошқа шахсга мулк қилиб ўтказиш мумкин. Бу ҳолдаги эгаси ёзилган акциялар (сотиб олиниши, ҳада қилиниши, мерос бўлиб ўтганда) эгасининг ўзгарганини қайд этувчи орган акция янги эгасининг исми ёки номини киритади. Акциядорлик жамияти маълум бир вақт ўтгандан кейин акцияларни қайта сотиш, ўз ходимлари орасида тарқатиш ёки бекор қилиш мақсадида акциядорлардан уларни сотиб олиш ҳам мумкин. Чунки акциялар кўпи билан бир йил ичида жойлаштирилиши лозим. Ана шу давр ичида дивидендларни тақсимлаш, шунингдек, акциядорларнинг умумий йиғилишида овоз бериш ва кворумни аниқлаш жамият сотиб олган ўз акцияларини ҳисобга олмаган ҳолда ўтказилади.

Жамият ўз акцияларини мустақил равишда ёки инвестиция институтлари орқали сотиб олиши мумкин. Акциялар чиқарилганда уларнинг номинал акцияда кўрсатилган, (масалан, 100 доллар, 500 доллар, 100 сум ва ҳ.к.) қиймати бўлади, лекин улар бозор нархида сотиладики, нарх номинал қийматидан юқори ёки паст бўлади. Бозордаги талаб ва таклифга қараб акциянинг бозор нархи шаклланади, бунга бозор курси деб аталади. Бозор курси ёки нархини белгиланиши қимматли қоғозлар катировкаси дейилади ва у фонд биржасида амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 20 июлда қабул қилинган “Иқтисодиётнинг стратегик тармоқлари корхоналарини хусусийлаштириш жараёнларини чуқурлаштиришга доир қўшимча чоратadbирлари тўғрисида”ги Фармонида асосан стратегик аҳамиятга эга бўлган давлат корхоналарини хусусийлаштириш жараёнида давлат ҳуқуқини махсус сақлаш учун “Олтин акция”лар жорий қилиш мақсадга мувофиқ деб топилди.

Фармонни бажариш борасида “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунга ўзгартиришлар киритилиб, қонуннинг 24-1 моддасида “олтин акция”га қуйидаги таъриф берилган:

“Олтин акция” – айрим акциядорлик жамиятларини бошқаришда давлат иштирокининг махсус ҳуқуқи бўлиб, у стратегик аҳамиятга эга бўлган давлат корхоналарини хусусийлаштирилаётганда ёки акциядорлик жамияти давлат акция пакетини хусусий мулк этиб реализация қилинаётганида Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорига асосан жорий қилинади ва мамлакатнинг иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилинишини таъминлайди”.

“Олтин акция” устав фондида давлат улуши бўлмаган ёки бу улуш 25 фоиздан ошмайдиган жамиятларда жорий этилиши мумкин ва унинг тартиби Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

АКЦИЯ КУРСИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

3. Акционерлик жамиятининг устав фонди ва уни ташкил этишга ва бошқаришга таъсир этувчи омиллар

Акциядорлик жамиятининг устав фонди миқдори ҳақидаги масала таъсис йиғилишида барча таъсисчиларнинг ёклаб овоз бериши билан ҳал этилади. Устав фонди миқдорини ўзгартириш жамиятнинг фаолияти давомида акциядорлар умумий йиғилиши қарори билан амалга оширилади. Агар жамият уставида назарда тутилган бўлса ёки акциядорлар умумий йиғилиши қарори асосида кузатув кенгашига ҳуқуқ берилса, кузатув кенгаши эълон қилинган акцияларнинг сони ва турлари доирасида акцияларнинг номинал қийматини кўпайтириш йўли билан жамият устав фондини кўпайтириши мумкин.

Акциядорлик жамиятининг устав капитали миқдори жамиятнинг уставида қайд этилади. Уставда устав фонди ўз ичига қанча миқдордаги акцияларни олиши ва акцияларнинг турлари қайд этилади. Таъсисчиларнинг устав фондидаги улушлари таъсис шартномасида кўрсатилган бўлади. Жамиятнинг уставида алоҳида иштирокчиларнинг устав фондидаги иштироклари миқдorigа чекловлар қўйилиши мумкин. Лекин “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонун алоҳида таъсисчи ёки акциядорнинг жамият устав фондидаги иштирокини чекламайди. Қонунчиликда бундай чекловлар монополистик фаолиятни тартибга солиш билан боғлиқ айрим ҳолларда мавжуд бўлади. Шунингдек, ёпиқ акциядорлик жамиятида акциядорлар сони 3 тадан кам бўлмаслиги лозимлиги ҳам Қонунда қайд этилган.

“Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонуннинг 20-моддасига биноан очик акциядорлик жамияти устав фондининг энг кам миқдори жамият рўйхатдан ўтказилган санада қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган энг кам ойлик иш ҳақининг беш юз баравар суммасидан кам бўлмаслиги, ёпиқ акциядорлик жамиятининг устав фонди эса, энг кам ойлик иш ҳақининг икки юз баравар суммасидан кам

бўлмаслиги лозим. Энг кам ойлик иш ҳақининг суммаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ўзгарган тақдирда, акциядорлик жамиятининг устав фонди бир йил ичида белгиланган миқдорга мувофиқ ҳолга келтирилиши керак.

Акциядорлик жамиятининг устав фонди оддий акциялардан ва бир ёки бир неча турдаги имтиёзли акциялардан иборат бўлиши мумкин. Лекин, “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” Қонуннинг 19-моддаси жамиятнинг устав фондида имтиёзли акциялар улуши 20 фоиздан ошмаслиги лозимлигини белгилаб қўйган.

Иқтисодий мазмуни жиҳатдан олиб қаралганда акциядорлик жамиятининг устав фонди жамият кредиторлари манфаатларини ҳимоя қилишнинг энг кам миқдорини ифода этади. Устав фонди корхона ўз маблағларининг бирламчи манбаи сифатида корхона тасарруф этиб турган мол-мулкнинг қанчаси замирида корхона эгаларининг корхонага қўшган маблағлари ётганлигини кўрсатиб туради. Устав фонди миқдорининг катталиги кредиторлар назарида корхонанинг молиявий барқарорлиги ва ишончлилиги иқтисодий кафолати бўлиб хизмат қилади.

Устав фонди акционерлик жамияти пассивининг жуда муҳим қисмидир. Албатта, пассивдаги ўз маблағлари манбалари таркибидаги бошқа элементлар ҳам муҳим аҳамиятга. Уларга аввало, қўшилган капитал ва тақсимланмаган фойда киради. Қўшилган капитал мазмунан устав фондига жуда яқин туради. Акциядорлик жамиятида қўшилган капитал акцияларнинг номиналдан юқорироқ баҳода сотилиши натижасида ҳосил бўлади. Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига биноан мазкур тафовут акциядорлик жамиятининг даромади деб эмас, балки капиталининг бир қисми деб қаралади. Шунинг учун қўшилган капитални акциядорлар ўртасида даромад сифатида тақсимланиши мумкин эмас ҳамда худди устав фонди сингари корхона маблағлари бирламчи манбасини ифодалайди.

Тақсимланмаган фойда ҳам акционерлик жамияти ўз маблағлари манбаидир. У корхонанинг молия-хўжалик фаолияти натижасида ҳосил

бўлади ва реал равишда корхона ўз капиталининг бир қисми сифатида майдонга чиқади. Шу билан бирга тақсимланмаган фойда даромад сифатида тақсимланиши ёки зарарларни қоплаш учун ишлатилиши мумкин.

Самарқанддон маҳсулотлари ОАЖининг устав фонди 332361,0 минг сум ёки 299551,2 АКШ доллари миқдорида тасдиқланган ва ҳар бир акциянинг номинал қиймати 1000,0 сум миқдорида қолдирилиб, қуйидагича тақсимланган:

- 51% яъни, 169504,0 минг сумм ёки 169504 дона акция «Ўздонмаҳсулот акционерлик компанияси устав фондига бериладиган давлат улуши, шундан 112284 дона чиқарилаётган акциялар фонд биржасида шакллانган уртача тармоқ коэффиценти 2,15 билан 24141,0 сум миқдорида қуйидагилар ҳисобига жойлаштирилади:

а) 100600,0 минг сум марказий банк томонидан жойлаштириш ;

б) 133246, 6 минг сум нархлардан ижобий фарқи;

в) 7564,4 минг сумм дивидентлар, шу жумладан 4479, 7 минг суми утган йиллардаги ҳисобланган дивидентлар бўйича қарзлар.

Жамият устав жамғармаси акционерлар томонидан сотиб олинган акциялар номинал қийматидан ташкил этилади. Жамият томонидан чиқарилаётган акцияларнинг номинал қиймати бир хил бўлиши шарт.

Жамият томонидан қимматли қоғозларни чиқариш, рўйхатдан ўтказиш, жойлаштириш ва ҳисоб-китобларни амалга ошириш тартиби Ўзбекистон Республикаси амалдаги қонунчилиги ҳамда устав билан белгиланади. “Самарқанддонмаҳсулотлари” ОАЖ томонидан корхонани молиялаштириш мақсадида чиқарилаётган қимматли қоғозлар тўғрисида маълумотлар қуйидагича:

331 677 (уч юз ўттиз бир минг олти юз етмиш етти) дона, ҳар бирининг номинал қиймати 1000 сўмга тенг 331 677 000 (уч юз ўттиз бир миллион олти юз етмиш етти минг) сўм миқдорида оддий нақдсиз кўринишидаги акциялар:

684 (олти юз саксон тўрт) дона ҳар бирининг номинал қиймати 1000 сўмга тенг 684 000 (олти юз саксон тўрт минг) сўм миқдорига имтиёзли, нақдсиз кўринишдаги акциялар.

Жойлаштирилган акцияларга қўшимча тарзда жамият 1 000 000 (бир миллион) дона акция (оддий) нақдсиз кўринишдаги, ҳар бирининг номинал қиймати 1000 сўмга тенг эълон қилинган акцияларни чиқариш мумкин. Қўшимча акциялар жамият кузатув кенгаши қарори бўйича очиқ ёки ёпиқ обуна йўли билан жойлаштирилади.

Хулоса

Акционерлик жамиятининг молиявий ресурслари хилма-хил манбалардан шаклланади. Улар жумласига фойда, амортизация ажратмалари, қимматли қоғозларни сотишдан тушумлар, кредитлар ва бошқалар киради. Молиявий манбалари нуқтаи назаридан корхона ихтиёридаги мол-мулк ўз маблағларига ва қарзга олинган маблағларга бўлинади. Корхона ўз маблағларининг энг биринчи ва асосий манбаи устав капитали бўлиб, у корхона эгаларининг корхонани барпо этишда унга қўшган маблағларини ифода этади. Устав капитали устав фонди сифатида шаклланади. Акциядорлик жамиятининг устав фонди дастлаб таъсисчиларининг корхона капиталини шакллантириш учун қўшаётган улушлари йиғиндиси сифатида вужудга келади. Устав фонди бир хил номинал қийматдаги акцияларнинг йиғиндиси кўринишида ҳосил қилинади. Таъсисчилар қўшган улушларига монанд ҳолда муайян миқдордаги акцияларнинг эгаларига айланадилар. Жамиятнинг фаолияти давомида устав фонди қўшимча акцияларни муомалага чиқариш ёки акциялар номинал қийматини ошириш йўли билан кўпайтирилиши мумкин. Устав фонди жамиятнинг акцияларини қайтариб сотиб олиш ва бекор қилиш йўли билан ёки акцияларнинг номинал қийматини камайтириш орқали камайтирилиши мумкин.

Мамлакатимизда барқарор ва самарали иқтисодиётни шакллантириш борасида амалга ошириб келинаётган ислохотлар бугунги кунда ўзининг натижаларини намоён этмоқда. Жумладан, қисқа вақт ичида иқтисодиётда чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, аҳоли даромадларининг ўсишини таъминлаш, самарали ташқи савдо ҳамда инвестиция жараёнларини кучайтириш, қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини барқарор ривожлантириш, банк-молия тизими фаолиятини мустаҳкамлашда аҳамиятли ютуқлар қўлга киритилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон, 2010.
2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси. – Т.: Ўзбекистон, 2010.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Қорхоналар тўғрисида”ги қонуни. – Т.: 1992
4. Ўзбекистон Республикасининг «Бюджет тизими тўғрисида»ги қонуни. \\Халқ сўзи. 2000 йил 14 январ.
5. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш барча демократик янгилаш ва иқтисодий ислоҳотимизнинг пировард мақсадидир. – Т.: Ўзбекистон, 2007
6. Каримов И.А, Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. – Т.: Ўзбекистон, 2007
7. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т: Ўзбекистон, 2009.
8. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. – Т.: Ўзбекистон, 2010
9. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. – Т.: Ўзбекистон, 2011
10. Каримов И.А. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 27 январда бўлиб ўтган қўшма мажлисидаги маърузаси.
11. Бабиц А., Павлова Л. Финансы, денежное обращение и кредит. Учебник. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000
12. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. В 2-х томах. – Киев: Ника-центр, 1999

- 13.Большаков С.В. Финансы предприятий: теория и практика. – М.: 2005
- 14.Ваҳобов А., Қосимова Г. Давлат молиясини бошқариш. Ўқув қўлланма. –Т.: Iqtisod-moliya, 2008.
- 15.Жўраев А. ва бошқалар. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. – Т.: 2007.
- 16.Жўраев А. ва бошқалар. Солиқлар ва солиққа тортиш. – Т.: 2009.
- 17.Пардаев М., Абдукаримов Б.А. Меҳнат иқтисодиёти ва социологияси. Ўқув қўлланма. – Самарқанд: 2002
- 18.Пардаев М., Исроилов Б.И. Иқтисодий таҳлил. Ўқув қўлланма. 1-2 қисм. – Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 2001
- 19.Парпиев У., Саломов И. Бозор иқтисодиёти асослари ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш. – Т.: Шарқ, 1996
- 20.Қосимова Г.А. Давлат бюджети ижросининг газначилик тизими. Уқув кулланма. -Т.: Iqtisod-moliya, 2008.
- 21.Тошматов Ш.А. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли. Монография. - Т.: Fan va texnologiya, 2008
- 22.Ходжаев Э.Н. Молия бозори ва қимматли қоғозлар. – Самарқанд: СамИСИ, 2009.
- 23.Ҳусанов Ғ. ва бошқалар. Молиявий менежмент. – Т.: 2008.
- 24.Ғуломов С.С. Инвестицияларни молиявий таҳлили. – Т.: 1998
- 25.Эгамбердиев Э., Хўжакулов Х. Кичик бизнес ва тадбиркорлик. – Т.: Маънавият, 2003
- 26.Юлдошев Ш.М., Махмудов Э., Қаландарова С. Экономика предприятий. Текст лекций. – Т.: ТДИУ, 2000
- 27.Интернет сайтлари:
[http: //www.minfin.ru](http://www.minfin.ru)
[http: //www.mf.uz](http://www.mf.uz)
[http: //www.budget.ru](http://www.budget.ru)
[http: //www.df.ru](http://www.df.ru)